

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ГУШИЛИК А. Б.,
юрист
(м. Чернівці)

УДК 346.9:347.736

ПРАВОВА ПРИРОДА СТАТУСУ БОРЖНИКА У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Стаття присвячена дослідженню правової природи статусу боржника у справі про банкрутство. Проаналізовано ознаки боржника у справі про банкрутство. Пропонується авторське визначення поняття боржника у справі про банкрутство. Досліджено судові процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника, та їх вплив на дієздатність боржника.

Ключові слова: боржник, банкрутство, неплатоспроможність, судові процедури.

Статья посвящена исследованию правовой природы статуса должника в деле о банкротстве. Проанализированы признаки должника в деле о банкротстве. Предлагается авторское определение понятия должника в деле о банкротстве. Исследованы судебные процедуры, применяемые к неплатежеспособному должнику, и их влияние на дееспособность должника.

Ключевые слова: должник, банкротство, неплатежеспособность, судебные процедуры.

The article is devoted to the study of the legal nature of the debtor's status in a bankruptcy case. The signs of the debtor in the bankruptcy case have been analysed. Author's definition of the concept of a debtor in a bankruptcy case is offered. Judicial procedures applicable to the insolvent debtor and their influence on the ability of the debtor are investigated.

Key words: debtor, bankruptcy, insolvency, judicial procedures.

Вступ. Ефективність законодавства про банкрутство безпосередньо впливає на економічне життя держави та інвестиційну привабливість країни. Чи не основним учасником справи про банкрутство, заради якого власне ця справа і починається, є боржник. Мета участі добросовісного боржника у справі про банкрутство подвійна: відновити свою платоспроможність і розрахуватися з кредиторами. Разом із тим на практиці доволі часто доводиться констатувати, що недобросовісні учасники господарських відносин використовують механізм банкрутства з метою звільнення від боргів і так званого «старту із чистого аркуша», при цьому не думаючи про задоволення вимог своїх кредиторів.

Інститут банкрутства став темою досліджень для багатьох вітчизняних вчених, серед яких можна відзначити: О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирську, О.В. Васильковського, І.О. Вечірка, В.В. Джуно, Ю.В. Кабенюк, Б.М. Полякова, П.Д. Пригузу, Л.Г. Талана та інших. Наразі різноманітні аспекти інституту банкрутства активно обговорюються в юридичній спільноті, що пов'язано з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства. У зв'язку з тим, що законодавство України про банкрутство на сучасному етапі перебуває в активній стадії реформування, актуальним, на нашу думку, є дослідження теоретичних засад права неспроможності, особливо – правового статусу основного учасника справи про банкрутство – боржника.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретичне осмислення правової природи статусу боржника у справі про банкрутство, виявлення ознак боржника у справі про банкрутство, аналіз впливу судових процедур, що застосовуються до неплатоспроможного боржника, на правовий статус та дієздатність останнього.

Результати дослідження. Проведення у справах про банкрутство суттєво відрізняється від позовного провадження особливим колом учасників, специфічними процедурами, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. Закон про банкрутство передбачає ряд процедур, що застосовуються до неплатоспроможного боржника залежно від можливості відновлення платоспроможності останнього, його правового статусу та інших обставин.

Сьогодні доводиться констатувати недостатню ефективність законодавства про неспроможність (банкрутство). Аналіз практичної реалізації законодавства про банкрутство свідчить про те, що відсутня кореляція між кількістю порушених справ про банкрутство і кількістю прийнятих заходів щодо підприємств-боржників, що дає змогу стверджувати про відсутність результативності існуючої правової політики у сфері запобігання неплатоспроможності та банкрутства [1, с. 206].

Унаслідок відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єкт господарювання набуває спеціального, за законодавством про банкрутство, статусу – статусу боржника. Насамперед це тягне за собою спеціальне управління та розпорядження його майном. Залежно від судової процедури повноваження щодо управління можуть покладатись на керівника (органи управління) боржника або на арбітражного керуючого [2, с. 87]. Ю.В. Кабенюк звертає увагу на те, що за загальним правилом боржник у процедурі банкрутства не може існувати без призначеного арбітражного керуючого [3, с. 132].

Перш ніж стати боржником у справі про банкрутство, суб'єкт підприємницької діяльності обов'язково має бути учасником відповідних зобов'язальних правовідносин, а також учасником виконавчого провадження. Причому і в зобов'язальних правовідносинах, і у виконавчому провадженні такий суб'єкт має виступати в ролі боржника. Якщо боржник у зобов'язанні та виконавчому провадженні не виконує своїх обов'язків, то він може, за певних умов, стати боржником у справі про банкрутство [4, с. 89].

П.Д. Пригуза та А.П. Пригуза пропонують таке визначення поняття боржника у справі про банкрутство: «Отже, боржником у відносинах неплатоспроможності є неспроможний суб'єкт підприємницької діяльності, юридична особа або фізична особа – підприємець, зобов'язаний сплатити гроші на користь кредитора, але який прострочив виконання свого обов'язку понад три місяці, якщо грошова вимога до нього підтверджена судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження» [5, с. 74].

Аналіз визначення поняття боржника у справі про банкрутство, наведеного у ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство), дозволяє нам виділити такі його основні ознаки:

1) здійснення суб'єктом підприємницької діяльності – причому, якщо мова йде про юридичну особу, то вона має обов'язково бути діючим суб'єктом підприємницької діяльності, а якщо це фізична особа – то це може бути як діюча фізична особа – підприємець, так і фізична особа, яка припинила здійснювати підприємницьку діяльність, за вимогами, які виникли в такій фізичній особі у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності;

2) грошовий характер заборгованості;

3) безспірний характер заборгованості (підтверджена рішенням суду, що набрало законної сили);

Що стосується безспірності, то Н.В. Махиніч вказує, що безспірність – це ознака, яка вказує на відсутність спору з приводу будь-чого; неможливість оспорити певний факт, явище, рішення. Тому якщо рішення суду, яке набрало законної сили, є неоскарженим, та ним, наприклад, вирішено стягнути з боржника на користь ініціюючого кредитора суму основного боргу, інфляційні витрати, 3% річних, штраф, пеню та витрати зі сплати судового збору – тоді чому необхідно «відкидати» штраф і пеню зі складу безспірних? Чинна редакція досліджуваної норми «блокує» можливість подати в певних випадках заяву про

порушення справи про банкрутство та не зовсім кореспондується з поняттям безспірності [6, с. 162];

4) строк невиконання грошових зобов'язань – три місяці;

5) наявність постанови про відкриття виконавчого провадження.

Визначення, наведене в Законі про банкрутство, а також більшість дефініцій, що пропонуються в науковій літературі, можна назвати матеріально-правовими, оскільки в них основна увага приділена саме матеріальним критеріям віднесення того чи іншого суб'єкта до категорії боржника, та нічого не вказується про факт наявності провадження в господарському суді. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне сформулювати додаткову ознаку боржника у справі про банкрутство, і на цій основі – власне визначення боржника у справі про банкрутство з позицій не лише матеріального, але і процесуального права.

Так, наявності наведених вище п'яти ознак ще недостатньо для того, щоб іменувати суб'єкта підприємницької діяльності боржником у справі про банкрутство – адже немає ще факту звернення до господарського суду. Тут може бути два варіанти: або здійснення досудової санації щодо боржника, або звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. І досудова санація, і судові процедури застосовуються до боржника тільки в тому випадку, коли боржник або його кредитори звернулися до господарського суду. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне виділяти ще таку однакову боржника у справі про банкрутство, як:

б) звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство або про здійснення щодо боржника досудової санації.

Ураховуючи викладене, пропонуємо визначати боржника у справі про банкрутство з позицій матеріального і процесуального права як суб'єкта права, який у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності не в змозі виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами в сумі, що перевищує 300 мінімальних заробітних плат, що підтверджується судовим рішенням, яке набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, щодо якого в господарському суді перебуває справа про банкрутство або застосовуються заходи досудової санації.

Відкриття провадження у справі про банкрутство зумовлено рядом факторів. Фактори виникнення неплатоспроможності можуть бути найрізноманітнішими, але загалом їх можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні. До перших належать: кон'юнктура на ринку, доступність і дешевизна кредитів, курс валют, рівень інфляції тощо. Натомість внутрішні фактори зумовлені невдалою діяльністю засновників (учасників) боржника та його менеджменту. Як правило, коли банкрутство зумовлене зовнішніми факторами, засновники боржника намагаються врятувати такого суб'єкта господарювання, і навпаки – за наявності внутрішніх факторів засновники втрачають інтерес до справи про банкрутство [7, с. 89]. Запропонований поділ має важливе значення у справі про банкрутство: у випадку наявності вини засновників у доведенні до банкрутства можливе притягнення таких осіб до відповідальності. Із цього приводу І. Бутирська відзначає, що вітчизняне законодавство передбачає різноманітні заходи відповідальності фізичних та юридичних осіб за протиправні дії в банкрутстві. Для цілісності регулювання інституту відповідальності фізичних та юридичних осіб за їх неправомірні дії в банкрутстві вчена вважає за доцільне використовувати термін «особа, що контролює боржника», яким охоплювати засновників (учасників, акціонерів), боржника, керівника останнього, а також інших осіб, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії [8, с. 107].

Також варто зазначити, що на стадії ліквідаційної процедури назва боржника змінюється на банкрута. Визначення поняття «банкрут» ч. 1 ст. 1 Закону про банкрутство не надає, натомість є поняття банкрутства: це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. Виходячи із цього, банкрута можна визначати як боржника, щодо якого господарським судом визнано його неспроможність

відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Правова природа статусу боржника у справі про банкрутство залежить від судової процедури, що до нього застосовується в межах справи про банкрутство. Відповідно до ст. 7 Закону про банкрутство до неплатоспроможного боржника застосовуються такі судові процедури банкрутства, як:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідація банкрута.

Термін «процедури банкрутства» є досить умовним, оскільки процедурою банкрутства в буквальному значенні є лише ліквідаційна процедура, що застосовується до боржника, визнаного господарським судом банкрутом. Інші можна назвати процедурами банкрутства лише умовно, оскільки вони застосовуються щодо боржника, ще не визнаного банкрутом.

Крім того, ст. 6 Закону про банкрутство передбачає застосування до неплатоспроможного боржника позасудової процедури – санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство. Досудова санація є подібною до процедури санації, якою є система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника (ст. 28 Закону про банкрутство). Процедура санації здійснюється відповідно до плану санації, який містить детальний перелік заходів, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. При цьому А.А. Бутирський зазначає, що заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, які містить план санації, можуть застосовуватися самостійно. Вони є суто економічними і спрямовані на оздоровлення фінансової діяльності боржника та покращення економічних показників підприємства, тоді як заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для відновлення платоспроможності боржника, застосовуються в поєднанні з реабілітаційними процедурами і лише в комплексі [10, с. 195]. Позасудова ж процедура санації – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до порушення провадження у справі про банкрутство. При цьому боржник самостійно розробляє план санації, погоджує його з усіма забезпеченими кредиторами та отримує рішення загальних зборів кредиторів про його схвалення. У подальшому цей план санації підлягає затвердженню господарським судом. Строк дії позасудової процедури санації не може перевищувати дванадцять місяців із дня затвердження господарським судом плану санації. Протягом цієї процедури діє мораторій на задоволення вимог кредиторів та заборона на порушення справи про банкрутство боржника.

У науковій літературі процедури банкрутства відносять до різновиду процедурно-організаційних форм, які існують поряд із процесуальними формами. При цьому наголошується, що судові процедури банкрутства не можуть бути віднесені до процесуальних форм, оскільки під час їх здійснення має місце, в першу чергу, не державно-владна діяльність, а діяльність інших суб'єктів: боржника, кредиторів та арбітражного керуючого [11, с. 231].

Судову процедуру Б.М. Поляков визначає як порядок застосування спеціальних або традиційних засобів неспроможності з метою створення необхідних умов для відновлення платоспроможності або ліквідації [12, с. 198]. Кожна судова процедура має своє цільове призначення, зміст і строки реалізації. Однак усі вони, за винятком мирової угоди, передбачають проведення аналізу фінансового стану боржника, формування реєстру вимог кредиторів

та підготовку звіту арбітражного керуючого за результатами проведення відповідної судової процедури.

Кожна процедура, що застосовується до неплатоспроможного боржника, має свої особливості, через що статус боржника та обсяг його дієздатності на різних стадіях процесу не є однаковим. У цьому аспекті цілком погоджуємось із І.А. Бутирською, яка відзначає, що правовий статус боржника та його майна у справі про банкрутство не є однаковим на всіх стадіях процесу і змінюється залежно від того, яку судову процедуру застосовують до неплатоспроможного суб'єкта підприємницької діяльності [4, с. 102].

Висновки. Боржника у справі про банкрутство можна визначати як суб'єкта права, який у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності не в змозі виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами в сумі, що перевищує 300 мінімальних заробітних плат, що підтверджується судовим рішенням, яке набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, щодо якого в господарському суді перебуває справа про банкрутство або застосовуються заходи досудової санації. Поділ факторів виникнення неплатоспроможності на зовнішні та внутрішні має важливе значення у справі про банкрутство, а саме у випадку наявності вини засновників у доведенні до банкрутства можливе притягнення таких осіб до відповідальності. Кожна процедура, що застосовується до неплатоспроможного боржника, має свої особливості, через що статус боржника та обсяг його дієздатності боржника на різних стадіях провадження у справі про банкрутство зазнає суттєвих змін.

Список використаних джерел:

1. Вольвач Б.В. Законодавство про банкрутство в контексті функціонування національної економічної системи. Актуальні проблеми господарського права і господарського процесу: Матеріали круглого столу (м. Київ, 9 листопада 2018 р.). К.: Видавництво Ліра-К, 2018. С. 202–206.
2. Кабенюк Ю.В. Загальна характеристика відносин арбітражного управління у процедурі банкрутства. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 87–95.
3. Кабенюк Ю.В. Предмет правового регулювання інституту арбітражного управління як складника права неспроможності (банкрутства). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. Вип. 50. Т. 1. С. 130–133.
4. Бутирська І.А. Правовий статус учасників справи про банкрутство: Монографія. Чернівці: Технодрук, 2017. 184 с.
5. Пригуза П.Д., Пригуза А.П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. 304 с.
6. Махиніч Н.В. Теоретико-правовий феномен інституту банкрутства у вітчизняному законодавстві (аспектуальна складова проблематики кредиторського ініціювання). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 161–165.
7. Бутирський А. Концепція удосконалення законодавства про неспроможність. Право України. 2018. № 6. С. 86–97.
8. Бутирська І. Відповідальність осіб, що контролюють боржника, у справі про банкрутство. Право України. 2018. № 6. С. 98–110.
9. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 31. Ст. 440.
10. Бутирський А.А. Правова природа засобів відновлення платоспроможності боржника. Вісник господарського судочинства. 2006. № 3. С. 190–196.
11. Вечірко І.О. Провадження у справах про банкрутство як самостійна форма процесуальної діяльності господарського суду. Санація та банкрутство. 2014. № 3-4. С. 229–234.
12. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2011. 560 с.

